

מבט על, גיליון 862, 10 באוקטובר 2016

שנה לגל הטרור הפלסטיני – גורמים והמלצות למדיניות

קובי מיכאל

בראש השנה התשע"ו (אוקטובר 2015) החל גל טרור היחידים, שלושה באופן ספוראדי גם באירועי ירי ופיגועים מאורגנים שבוצעו על ידי תשתית חמאס בגדה המערבית. גל הטרור מאופיין בתנודותיות, הבאה לידי ביטוי בתקופות רגיעה ובהתפרצויות. חשוב להדגיש כי הביטוי הנגלה של התופעה מצומצם בהשוואה להיקפה המלא. על פי הדיווחים, מאות פיגועים סוכלו מבעוד מועד במהלך השנה האחרונה וסביר להניח שללא מאמצי הסיכול, הישראליים והפלסטיניים כאחד, היקפה של התופעה בפועל היה רחב ואלים הרבה יותר.

נוסף לתנודותיות, גל הפיגועים מתאפיין גם במעגליות: פיגועים על ידי יחידים מובילים לתגובה ישראלית – ברוב המקרים להריגתו של התוקף ("ניטרול"). תוצאה זו מעצימה בתורה תחושת ייאוש ורצון לנקמה בקרב פלסטינים, וחוזר חלילה. למעשה, שני הצדדים נתונים במלכוד. תקופות של רגיעה או ירידה בהיקף הפיגועים בפועל יש לייחס למאמצי הסיכול של מנגנוני הביטחון הישראליים והפלסטיניים כאחד, ביחד ולחוד, ובפרט למאמץ ישראלי להקפיד על תגובה המבחינה בין האוכלוסייה שאינה מעורבת בטרור לבין מבצעי הטרור ולצמצם את מרחבי החיכוך בין כוחות הביטחון הישראליים לבין האוכלוסייה הפלסטינית. אלא שהלכה למעשה, התופעה וכן פוטנציאל ההסלמה וההתפרצות הנרחבת הגלום בה נותרו בעינם: את הירידה בהיקף הפיגועים יש לזהות כתוצאה של טיפול בסימפטומים, לא בסיבות להם. בהיעדר מענה של ממש לגורמים, יש להניח את המשך גל הטרור הזה במאפיינים התנודותיים שלו וכן להביא בחשבון אפשרות להתדרדרות מסוכנת כתוצאה מאובדן שליטה או תגובה חריפה במיוחד. אובדן השליטה עלול להיגרם, בין היתר, כתוצאה מקריסת הרשות הפלסטינית או נסיגה ניכרת בתפקוד מנגנוני הביטחון שלה ובאיכות שיתוף הפעולה הביטחוני ביניהם לבין ישראל.

היקפו ומורכבותו של גל הפיגועים אינם מאפשרים, כך נראה, הצבעה על הסבר אחד, מועדף ועיקרי להתרחשותו. לפעולות שונות, שבוצעו על ידי אנשים שונים במסגרתו, מניעים שונים. כן נראה שלרבות מהפעולות מכנה משותף, המהווה שילוב של סיבות וגורמים.

בין הגורמים החיצוניים לגל הפיגועים ניתן למצוא השראה שמקורה ב'מדינה האסלאמית' ובחזון הח'ליפות, לצד השראה (מאוחרת) של "האביב הערבי". גורמי השראה אלו נתמכים ומועצמים על גבי הפלטפורמה של הרשתות החברתיות. הרשתות חושפות את הדור הצעיר ל"מנעמי המערב" ולרוח התקופה (זכויות אדם, דמוקרטיה, הגדרה עצמית וכיו"ב), צובעות בצבעים קודרים ומייאשים את מציאות חייו של הדור הצעיר ומכרסמות בשיירי התקווה, אם עדיין נותרה בו, לגבי עתידו האישי. בה בעת, הרשתות החברתיות חושפות את הדור הצעיר למענה לייאוש ולקושי היום-יומי, המוצע על ידי גורמים אסלאמיים רדיקליים, דוגמת 'המדינה האסלאמית'. כל אלו מתקיימים במציאות של סכסוך אתנו-לאומי מתמשך, שסופו אינו נראה באופק, ושל חיכוך יומיומי, ברמות אלימות משתנות, בין האוכלוסייה הפלסטינית לבין כוחות הביטחון הישראליים. השילוב בין גורמים אלה מעצים את הדחף לקום ולעשות מעשה.

על הגורמים הפנימיים נמנה גם הייאוש מההנהגה הפלסטינית עקב חוסר יכולתה לקדם את המטרות הלאומיות ובכללן סיום הכיבוש ומימוש העצמאות המדינית ולהבטיח עתיד טוב יותר ברמה האישית, בעיקר לצעירים, לצד תסכול עמוק מרמת התפקוד הנמוכה של הרשות הפלסטינית, מהשחיתות ומחוסר היכולת

לספק ביטחון אישי ולהבטיח חוק וסדר. המציאות הכלכלית הקשה בשטחים הפלסטינים אינה מאפשרת לצעירים למצוא את עצמם בשוק העבודה. לגבי צעירים משכילים, הבעיה אף חריפה יותר. זאת ועוד, החברה הפלסטינית עוברת שינויים דוריים מואצים, המתבטאים בהיחלשות מקורות הסמכות המסורתיים ששמשו בעבר מנגנוני ריסון לאלימות ופריקת עול. הסמכות ההורית וכן סמכותם של "זקני השבט" (השיחיים וזקני המשפחה) נשחקו, כך גם מקורות הסמכות החברתיים המסורתיים, שאפיינו את המבנה החברתי הפלסטיני (מוסד המוח'תאר ומערכת החינוך – מעמד המורה, כדוגמה). על אלו נוספה השחיקה במעמד המוסדות המדינתיים או השלטוניים וקשיים באכיפת חוק וסדר. ברוב המקרים, בהיעדר חלופה של הצטרפות לתשתית טרור מאורגנת עקב הפגיעה הקשה בתשתית של ארגוני הטרור בגדה המערבית, מתועלים התסכול, האגרסיות וההסתה לטרור של יחידים.

האלימות אינה משקפת בהכרח סנטימנט לאומי או דתי, אלא במקרים רבים היא ביטוי לתסכול אישי ומצוקה חברתית. מעשה הדקירה הפך לסוג של מנגנון "טיהור חברתי": צעירים, שדימויים העצמי והחברתי נפגעו, ששים אלי פיגוע בניסיון לטהר את שמם ולשקם את מעמדם. ערכים או מנהגים מסורתיים, דוגמת כבוד המשפחה ונקמת דם, הם בעלי תוקף והשפעה, ולכן במקרים רבים של פיגועי יחידים המבצעים הם בני משפחה שיצאו לנקום את מות קרובם שביקש לבצע פיגוע ונהרג על ידי כוחות הביטחון הישראליים, או להגן על כבוד משפחתם כשמעשם נתפס כמכפר או מטהר את הקלון שהמיטו עליה. על גורמים פנימיים אלה נוספים ההסתה (הגם שבחודשים האחרונים ניכרת מגמת התמתנות בהקשר זה), ובנוסף תופעת החקיינות.

משום שהיחידים היוצאים במטרה לבצע פיגוע יודעים שפעולתם כנראה תסתיים במותם, ניתן לראות במעשיהם סוג של הקרבה. אמנם, היו ביניהם שהותירו צוואות מפורשות, שבהן דרשו שלא לייחס למעשיהם הצדקה לאומית או דתית, אך האווירה הסביבתית, קרי הכיבוש הישראלי והמבוי המדיני הסתום, היא המעצבת לפיגועים הקשר לאומי-דתי והוא העלול להאיץ התפרצות של טרור מאורגן ומסוכן יותר.

לישראל אין יכולת לטפל בכל בעיות היסוד המניעות את טרור היחידים, אך יש באפשרותה למתן חלק מגורמים אלה במטרה לתת מענה חלקי למחוללי התופעה ולא רק לסימפטומים שלה. חשיבות רבה יש לשמירה על רמת חיכוך נמוכה עם האוכלוסייה האזרחית והמשך ההימנעות מענישה קולקטיבית. בנוסף, ישראל יכולה להרים תרומה משמעותית ביותר לשיפור המציאות הכלכלית בגדה המערבית ולחיוזוק יכולות המשילות של הרשות הפלסטינית.

נוסף לכך ובמחשבה ארוכת טווח, בתנאים של המשך הקיפאון בתהליך המדיני יכולה ישראל לפעול להגדרה מחדש של סוגי האזורים בגדה המערבית. בתיאום עם הפלסטינים, וגם באופן עצמאי אם תיאום כזה לא יסתייע, ישראל יכולה להגדיר מחדש את שטח C. במקום לראות את כולו כמכלול אחד, ניתן לסווגו למספר אזורים שייצגו מעמד שונה לתכליות שונות. כך לדוגמה, ניתן להגדיר אזורים המיועדים לפיתוח תיירותי, אזורים המיועדים לפיתוח חקלאי, לפיתוח פארקים לתעשייה ולפיתוח תשתיות. הבחנה בין אזורים שונים בשטח C תאפשר לישראל לשמור בשליטתה את השטחים החיוניים ביותר לצורכי הביטחון וההתיישבות, ובה בעת יתאפשר לה להקצות שטחים לתשתיות הכלכליות הנדרשות לפיתוח המשק הפלסטיני באופן שירחיב את השטח שבשליטה פלסטינית מלאה (דוגמת שטחי A). בנוסף, ישראל יכולה להחיל את המודל של הסכם החשמל, שנחתם באחרונה עם הרשות הפלסטינית, גם על תחומים תשתיתיים אחרים, דוגמת מים, ביוב, איכות סביבה ותחבורה, באופן המאציל יותר סמכויות ואחריות לרשות הפלסטינית. הסכמים מסוג זה יסייעו לשיפור יכולות המשילות והתפקוד המדינתי של הרשות, יקטינו את הסיכוי לקריסתה, ואולי אף יצליחו לחזק את התמיכה הציבורית בה, שנשחקה מאוד בשנה האחרונה. מהלכים מסוג זה עשויים עם הזמן לשנות אווירה, לסייע ברתימת העולם הערבי הפרגמטי והקהילה הבינלאומית לחידוש התהליך המדיני ולהכשיר תנאים טובים יותר לחידושו.